

ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΜΕΝΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ (**Μέρος Α'**)

Η «**Παιδεία**» είναι **μεστή λέξη**: «Χρήση μέσων για τη διάπλαση και την ανάπτυξη του ανθρώπου». Αυτό τούτο το «**είναι του ανθρώπου**», ήτοι ο **απώτερος σκοπός** της Αρχαίας Ελληνικής Παιδείας! Ο όρος **διάπλαση** με τις συνεκδοχές του της διαμόρφωσης και του σχηματισμού, έχει το μειονέκτημα να αγνοεί ότι η αποστολή της διδασκαλίας είναι ενθάρρυνση της αυτό-διδασκαλίας με την **αφύπνιση, πρόκληση και εύνοια της αυτονομίας του πνεύματος**. Η διδασκαλία, ως τέχνη μετάδοσης γνώσεων σ' έναν μαθητή με τρόπο, ώστε να τις καταλάβει και να τις αφομοιώσει, έχει μια πιο περιοριστική έννοια, καθώς είναι μόνο **γνωστική**.

Για να πούμε την αλήθεια, η λέξη **διδασκαλία** δεν μας αρκεί, ενώ η λέξη **παιδεία** περιλαμβάνει μια υπερβολή και μια έλλειψη. Θα προτιμούσαμε να χρησιμοποιήσουμε τη λέξη «**παιδαγωγική διδασκαλία**». Η αποστολή αυτής της διδασκαλίας δεν είναι να μεταδώσει καθαρή γνώση, αλλά μια **κουλτούρα (καλλιέργεια)**, που θα επιτρέπει την κατανόηση της ανθρώπινης ποιότητάς μας, **της ανθρωπινότητάς μας**, η οποία, με τη σειρά της, θα μας βοηθάει να ζήσουμε και παράλληλα να ευνοήσει ένα ανοιχτό και ελεύθερο **τρόπο σκέψης**.

Λέγεται ότι «**η γνώση, μόνη της, δεν μας κάνει ούτε καλύτερους, ούτε ευτυχέστερους**». Η Παιδεία, όμως, **μπορεί να μας βοηθήσει να γίνουμε καλύτεροι και αν όχι ευτυχέστεροι, να μας μάθει να επωμιζόμαστε την «πεζότητα» αλλά και να ζούμε με το ποιητικό τμήμα της ζωής μας**.

Τα σύγχρονα **Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματά** μας παρουσιάζουν μια πολύ μεγάλη αναλογία ειδικών σε προκαθορισμένους, άρα τεχνητά περιορισμένους κλάδους! Ενώ ένα μεγάλο τμήμα κοινωνικών δραστηριοτήτων, όπως η ίδια η ανάπτυξη της επιστήμης, όπως και οι ανθρωπιστικές σπουδές, απαιτούν ανθρώπους ικανούς τόσο για μια πολύ ευρύτερη θεώρηση, όσο και ταυτοχρόνως για μια σε βάθος εστίαση πάνω **στα προβλήματα**. Παράλληλα καινούργιες πρόοδοι παραβιάζουν **τα ιστορικά σύνορα των επιστημονικών κλάδων**.

Έτσι προκαλείται όλο και μια ευρύτερη, βαθύτερη και σοβαρότερη **αναντιστοιχία** ανάμεσα στις **αποσυνδεδεμένες, κατακερματισμένες, διαμοιρασμένες** ποικίλων επιστημονικών κλάδων **γνώσεις μας και στις πραγματικότητες**. Ενώ τα προβλήματα, μάλιστα, καθίστανται όλο και πιο υπερεθνικά, πολυδιάστατα, ολιστικά, ακόμη και **πλανητικά**.

Μέσα σε αυτή την κατάσταση καθίστανται αόρατα:

- Τα **πολύπλοκα σύνολα**.
- Οι **αλληλεπιδράσεις και οι αναδράσεις ανάμεσα στα τμήματα και στην ολότητα**.
- Οι **πολυδιάστατες οντότητες**, όπως και τα **ουσιώδη προβλήματα**.

Η **υπέρ-εξειδίκευση** κλείνεται στον εαυτό της δίχως να επιτρέπει την ολοκλήρωσή της σε μια **ολιστική προβληματική**. Ήτοι σε μια αντίληψη του συνόλου του αντικειμένου, του οποίου δεν θεωρεί παρά μία πλευρά ή ένα τμήμα! Στην πραγματικότητα παρεμποδίζει να δούμε το όλον, που το διαμελίζει σε τμήματα. **Διασκορπίζει το ουσιώδες**, ενώ τα ουσιώδη προβλήματα δεν μπορούν να τεθούν και να αναθεωρηθούν παρά μέσα σε ευρύτερο πλαίσιο. Παράλληλα, η διαίρεση των επιστημονικών κλάδων μάς καθιστά ανίκανους να συλλάβουμε αυτό που έχει συνυφανθεί μεταξύ τους, δηλαδή είναι **πολύπλοκα θέματα**.

Η **πρόκληση του όλου είναι λοιπόν, μια πρόκληση πολυπλοκότητας**. Υπάρχει πράγματι μια πολυπλοκότητα. Όταν είναι αδιαχώριστες οι διάφορες συνιστώσες ενός συνόλου, όπως η **οικονομική, η κοινωνική, η ψυχολογική, η συναισθηματική** και όταν υπάρχει **αλληλεξαρτώμενος ιστός** μεταξύ των τμημάτων και του συνόλου, όπως μεταξύ του συνόλου των τμημάτων. Οι **αναπτύξεις που χαρακτηρίζουν τον αιώνα μας και την πλανητική μας εποχή** μάς φέρνουν όλο και συχνότερα και πιο αναπόφευκτα αντιμέτωπους με τις προκλήσεις της πολυπλοκότητας.

Η **αναγωγική προσέγγιση**, που συνίσταται στο να αρκούμαστε σε μια μόνο σειρά παραγόντων για τη ρύθμιση του συνόλου των προβλημάτων, η οποία τίθενται από την πολύμορφη κρίση που περνάμε σήμερα είναι το ίδιο το πρόβλημα μάλλον, **παρά η λύση**. Πράγματι, η νοημοσύνη, που δεν γνωρίζει παρά να διαχωρίζει, κομματιάζει το πολύπλοκο του κόσμου σε αποσυνδεδεμένα τμήματα. Κατακερματίζει τα πολυδιάστατα προβλήματα σε

μονοδιάστατα και προκαλεί ατροφία στις δυνατότητες κατανόησης περιορίζοντας τις πιθανότητες μιας διορθωτικής συνθετικής **θεώρησης**.

Η ανεπάρκεια στη διαχείριση των σοβαρότατων προβλημάτων συνιστά ένα από τα σοβαρότερα προβλήματα που αντιμετωπίζουμε. Έτσι, όσο τα προβλήματα γίνονται πολυδιάστατα τόσο υπάρχει ανικανότητα θεώρησης της κρίσεώς τους. Όσο τα προβλήματα γίνονται πιο πλανητικά, τόσο καθίσταται αδύνατον να τα σκεφθούμε, όταν η **νοημοσύνη είναι ανίκανη να αντιμετωπίσει το πλαίσιο και την πλανητική πολυπλοκότητα.** Οι κλαδικές, λοιπόν, αναπτύξεις των επιστημών επέφεραν το πλεονέκτημα του καταμερισμού της εργασίας, επέφεραν, όμως, παράλληλα τα **μειονεκτήματα της εξειδίκευσης, του διαχωρισμού και της κατάτμησης της γνώσης.** Έφεραν μόνο πληροφόρηση και επεξηγήσεις, αλλά **παράλληλα άγνοια και τύφλωση.**

Το εκπαιδευτικό μας σύστημα, αντί να αντιπαραθέτει **διορθωτικές κινήσεις** σε αυτές της ανάπτυξης τις υπακούει. Από τις πρώτες κιόλας τάξεις του σχολείου μάς μαθαίνει να απομονώνουμε τα αντικείμενα από το περιβάλλον τους. **Να διαχωρίζουμε τους κλάδους,** αντί να αναγνωρίζουμε τις αλληλεξαρτήσεις τους. Να αποσυνδέουμε τα προβλήματα αντί να τα συνδέουμε και να τα ολοκληρώνουμε. Μας επιτάσσει να αναγάγουμε το πολύπλοκο στο απλό, δηλαδή, να το διαχωρίζουμε, να το αποσυνθέτουμε και **όχι να ανασυνθέτουμε** εξαλείφοντας, ό,τι επιφέρει αταξία στην κατανόησή μας.

Η **σκέψη,** που αποκόπτει και απομονώνει, επιτρέπει στους ειδικούς να είναι πολύ αποδοτικοί στα τμήματά τους και να συνεργάζονται αποτελεσματικά σε τομείς μη πολύπλοκων γνώσεων κυρίως σε θέματα που αφορούν τεχνητές μηχανές. Η λογική, όμως, στην οποία υπακούουν απλώνει πάνω στην κοινωνία και στις ανθρώπινες σχέσεις τους **απάνθρωπους καταναγκασμούς** και μηχανισμούς της τεχνητής μηχανής, οι ντετερμινιστικές, μηχανιστικές, ποσοτικές, φορμαλιστικές απόψεις τους αγνοούν, αποκρύπτουν ή διασκορπίζουν, ό,τι είναι **συναισθηματικό, ελεύθερο και δημιουργικό.** Κάτω από αυτές τις συνθήκες τα νεαρά πνεύματα χάνουν τη φυσική τους ικανότητα να τοποθετηθούν στις γνώσεις στο πλαίσιό τους και να τις ολοκληρώνουν μέσα στα σύνολά τους. **Η σωστή γνώση είναι αυτή που μπορεί να τοποθετεί κάθε πληροφορία στο πλαίσιο της και, ει δυνατόν, στο σύνολο στο οποίο εγγράφεται.** Μπορούμε να πούμε ότι με αυτό τον τρόπο κυρίως προοδεύει η γνώση, και όχι με την εκζήτηση τυποποίηση και την αφαίρεση.

Έτσι η **οικονομική επιστήμη είναι η πιο εξεζητημένη και η πιο τυποποιημένη από τις επιστήμες του ανθρώπου.** Οι οικονομολόγοι, ωστόσο, είναι ανίκανοι να συμφωνήσουν στις προβλέψεις τους, οι οποίες, όχι σπάνια, είναι λανθασμένες! Γιατί; δηλαδή η οικονομική επιστήμη φαίνεται να είναι περισσότερο απομονωμένη από τις άλλες ανθρώπινες και κοινωνικές διαστάσεις από τις οποίες όμως είναι αδιαχώριστη. *«Πολλές οι δυσλειτουργίες προέρχονται σήμερα από την άρνηση οικονομικής πολιτικής να αντιμετωπίσει την πολυπλοκότητα»* (Zean-Paul Fitoussi). Η οικονομική επιστήμη είναι επιπλέον ανίκανη να θεωρήσει ό,τι δεν είναι μετρήσιμο, τα πάθη δηλαδή και τις ανάγκες των ανθρώπων. Έτσι η οικονομία είναι **η πιο προχωρημένη από μαθηματικής άποψης επιστήμη,** αλλά και ταυτοχρόνως από την ανθρώπινη πλευρά η **πιο καθυστερημένη!** Ο Χάγιεκ (Hayek) το είχε πει: *«Κανένας που είναι απλός οικονομολόγος, δεν μπορεί να είναι μεγάλος οικονομολόγος».* Επίσης πρόσθεσε ότι: *«Ένας οικονομολόγος που δεν είναι παρά οικονομολόγος, καθίσταται ζημιογόνος και μπορεί να αποτελέσει έναν αληθινό κίνδυνο»!*

Πρέπει λοιπόν να σκεφτούμε το πρόβλημα της εκπαίδευσης από τη μια πλευρά μέσα από τη θεώρηση των όλο και σοβαρότερων αποτελεσμάτων του διαμοιρασμού των γνώσεων και της αδυναμίας σύνδεσής τους, και από την άλλη μέσα από τη συνειδητοποίηση ότι η ικανότητα του να εντάσσουμε και να ολοκληρώνουμε μέσα σ' ένα πλαίσιο είναι θεμελιώδης ιδιότητα, τουτέστιν **αρετή του ανθρώπινου πνεύματος, η οποία θα πρέπει να αναπτυχθεί μάλλον παρά να αφηθεί να ατροφήσει.**

Πίσω από την πρόκληση του **ολιστικού και του πολύπλοκου** κρύβεται μια άλλη αυτή της **ανεξέλεγκτης επέκτασης της γνώσης.** Η αδιάκοπη αύξηση των γνώσεων οικοδομεί ένα γιγάντιο πύργο της Βαβέλ που βουίζει από αταίριαστες γλώσσες. Ο πύργος μάς ορίζει, επειδή δεν μπορούμε να ορίσουμε τις γνώσεις μας. Ο Έλιοτ έλεγε: *«Πού είναι η γνώση που χάνουμε μέσα στην πληροφόρηση;».* **Η γνώση δεν είναι γνώση, παρά μόνον όταν οργανώνεται σε κάποιο πλαίσιο σε σχέση με τις πληροφορίες. Οι πληροφορίες αποτελούν διασκορπισμένο τμήματα**

γνώσης παντού! Τόσο στις επιστήμες, όσο και στα **μίντια** κατακλυζόμαστε από πληροφορίες. Ο ειδικός, ο οποίος περιορίζεται αυστηρά στο γνωστικό αντικείμενο δεν μπορεί να λάβει υπόψη του, ούτε καν τις πληροφορίες που αφορούν στον τομέα του. **Η γιγάντια εξάπλωση των γνώσεων φεύγει όλο και περισσότερο από τον ανθρώπινο έλεγχο.**

Επιπλέον, όπως είδαμε, οι κατακερματισμένες γνώσεις είναι κατάλληλες μόνο για χρήση σε **τεχνικές εφαρμογές**. Δεν έχουν τη δυνατότητα να συνδυαστούν για να τροφοδοτήσουν μια σκέψη, που να μπορεί να θεωρήσει την **ανθρώπινη συνθήκη** στους κόλπους της ζωής της γης, του κόσμου, και που να μπορεί επίσης να αντιμετωπίσει τις μεγάλες προκλήσεις της εποχής μας. **Δεν μπορούμε να συνδυάσουμε τις γνώσεις μας, ώστε να πετύχουμε μια καθοδήγηση της ζωής μας!** Εξ ου και το νόημα του δεύτερου τμήματος της φράσης του Έλιοτ: *«Πού είναι η σοφία που χάνουμε μέσα στη γνώση;»*.

Αναδύονται πολλές **προκλήσεις (Πολιτισμική πρόκληση, Κοινωνιολογική πρόκληση, όπως και πρόκληση προς τον πολίτη)**, οι οποίες οδηγούν στο ουσιώδες πρόβλημα της **αναδιοργάνωσης της γνώσης:**

Η μεταρρύθμιση της εκπαίδευσης πρέπει να οδηγήσει στη **μεταρρύθμιση της σκέψης**. Αλλά υποχρεωτικά θαρρούμε ότι πρέπει να συμπεριληφθεί και η **Ολιστική Παιδεία, παράλληλα και ισότιμα με την εξειδικευμένη εκπαίδευση.**

Συνέχεια στο **Μέρος Β΄**

Δημήτρης Μπάκας
29 Νοε. 2024

ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ ΤΗΣ ΣΚΕΨΗΣ, ΩΣ ΑΞΙΑ ΚΑΙ ΑΡΕΤΗ

Προοίμιο

Τα τελευταία δέκα χρόνια γίναμε, όλοι μας, αυτόπτες μάρτυρες σημαντικών προκλήσεων. Μια μη «αναμενόμενη» που ονομάστηκε, συσταλτικά, «οικονομική κρίση» μάς προκάλεσε ανυπέρβλητες δυσχέρειες και υποθηκεύσαμε για δεκάδες χρόνια το μέλλον μας σέρνοντας τα παιδιά μας σε δύσκολα μονοπάτια. Ένας άγνωστος(!) ιός που ξεπετάχθηκε, από το τίποτε, στην Κίνα και ταχύτατα διαδίδεται σε παγκόσμια κλίμακα και έχει προκαλέσει μια αβάσταχτη μελαγχολία για όλη πλέον την ανθρωπότητα, για τις απρόβλεπτες συνέπειες, όχι μόνον, στην υγεία. Και ένα τρίτο ξέσπασμα που έπεσε, μάλλον απρόσμενα για το ευρύ κοινό, στην Πατρίδα μας, τα ανεξέλεγκτα κύματα μεταναστών και προσφύγων!

Όλα αυτά, μαζί με όσα άλλα προβλήματα αντιμετωπίζουμε ως άτομα, οικογένειες και Λαός μάς τάραξαν σε σημαντικό βαθμό από μια αυταπάτη! Μας έβγαλαν ξαφνικά από ένα λήθαργο που ζούσαμε Αιφνιδιαστήκαμε, γιατί είμαστε ανημέρωτοι και απροετοίμαστοι. Μας αρέσει να πιστεύουμε σε, ό,τι μας βολεύει, λες και όλα εξελίσσονται για χατίρι μας. Όλα ρυθμίζονται αυτόματα και μας τα εξασφαλίζουν «άλλοι»! Μας αρέσει να αγνοούμε ότι η ζωή είναι δική μας προσωπική, οικογενειακή και εθνική υπόθεση πρώτα από όλα! Βλέπουμε το δένδρο και χάνουμε το δάσος. Αισθανόμαστε, σκεπτόμαστε και πράττουμε ως μεμονωμένα άτομα και αγνοούμε τους θεσμούς και τα κοινές αξίες που μας ενώνουν. Θεωρούμε ότι ο Κόσμος έγινε για μας αδιαφορώντας για τον διπλανό μας και ας είναι ο αδελφός μας ακόμη! Το «εγώ μας» κυριαρχεί απόλυτα! Για όλα φταίνε οι άλλοι. Εμείς απλά απολαμβάνουμε. Έτσι αναδύεται μια αφόρητη ακηδία, τις συνέπειές της οποίας πληρώνουμε. Τίποτε δεν μας χαρίζεται εάν, πρώτα εμείς οι ίδιοι δεν το φροντίσουμε. Αυτό είναι απαράβατος νόμος και οι παραβάτες αυτοτιμωρούνται. Και η ποινή είναι αβεβαιότητα, άγχος, φόβος ακόμη και ο τρόμος! Το πρόταγμα είναι: Τι μπορούμε να κάνουμε;

Εισαγωγή

Άθελα έρχεται στη μνήμη μας η ιστορία των τυφλών και του ελέφαντα, η οποία είναι επίκαιρη. Λέγεται ότι κάποτε πήγαν έναν ελέφαντα σε ένα νησί, όπου όλοι οι κάτοικοι ήταν τυφλοί! Αφού δεν μπορούσαν να δουν τον ελέφαντα, ο καθένας ανάλογα με τη θέση που βρισκόταν, ψηλάφησε ένα μέρος του προσπαθώντας να αποκτήσει μια «εικόνα» του. Αυτός που είχε ψηλαφήσει την προβοσκίδα του νόμιζε ότι ο ελέφαντας ήταν ένας μακρύς μαλακός σωλήνας! Ο άλλος ότι έχει δυο μεγάλα δόντια! Ένας τρίτος ότι είναι μια μεγάλη φούντα και ένας άλλος ότι ήταν ένας «κορμός δένδρου» ! γιατί αγκάλιασε το πόδι του ελέφαντα... Κοντολογίς κανένας δεν κατόρθωσε να συλλάβει την όλη «εικόνα» του ελέφαντα!

Κάτι ανάλογο συμβαίνει και σήμερα με την εικόνα της όλης πραγματικότητας! Θεωρίες και σχολές άπειρες καταγράφουν ένα μέρος της πραγματικότητας της κοινωνίας και του Κόσμου. Όμως, ο Κόσμος, η κοινωνία και ο άνθρωπος, δεν είναι ένα απλό άθροισμα ανεξάρτητων μερών. Είναι ένα αρμονικό σύστημα μελών που αλληλεξαρτούνται και αλληλοεπιδρούν μελών. Η απομόνωση του καθενός από αυτά και η προσπάθεια εξαγωγής συμπερασμάτων περί του όλου με αυτή τη θεώρηση είναι εξαρχής καταδικασμένη. Ισχύει, ίσως, αυτό που λέγεται: «οι ειδικοί μαθαίνουν όλο και περισσότερα γύρω από όλο και λιγότερα, ώσπου στο τέλος καταντούν να γνωρίζουν τα πάντα γύρω από το τίποτα»! Παντού υπάρχει και ένα μέτρο.

Δυστυχώς αυτό συμβαίνει για κάθε είδος γνώσης. «Δεν ξέρουμε αν ξέρουμε, ούτε καν ξέρουμε τι σημαίνει ξέρουμε!» (Μητροδώρος Χίου). «Πρέπει ακατάπαυστα να βουτάω στα νερά της αμφιβολίας»(Wittgenstein). Η έννοια της γνώσης μάς φαίνεται αυτονόητη, αλλά αμέσως θα διαπιστώσουμε το πόσο άγνωστη είναι από τον ατέλειωτο αριθμό λέξεων, που χρησιμοποιούνται

για να προσδιοριστεί: Πληροφορίες, αντίληψη, κρίση, παρατήρηση, πείραμα...κατανόηση, ανάλυση, σύνθεση,... έρευνα, ανακάλυψη, διαλογισμός...εγκέφαλος, νους, κουλτούρα, γνώμες, πιστεύω, συνείδηση... ευφύια, νοημοσύνη, σκέψη, πεποίθηση, απόδειξη, αλήθεια, νόμος, αμφιβολία... λόγος, διαίσθηση, επιστήμη, μύθοι, ποίηση, φιλοσοφία...!!! Μια τεράστια «οικογένεια» εννοιών, που όταν τις προσεγγίσουμε θα δούμε ότι όχι μόνον δεν τις κατανοούμε πλήρως, αλλά και ίσως τις αγνοούμε. Είναι, όμως, ανάγκη να τις γνωρίζουμε για να πάρουμε προσωπική απόφαση για πράξη!! Γιατί η ζωή είναι πρώτα από όλα πράξη.

Προκλήσεις της εποχής μας

Στην εποχή μας παρατηρείται, γενικά, μια βαθιά και απειλητική αναντιστοιχία στις κατακερματισμένες γνώσεις μεταξύ των διαφόρων επιστημονικών κλάδων. Ο Πλανήτης μας έχει μετατραπεί πλέον σε ένα «μεγάλο χωριό» με κοινά προβλήματα και κοινή μοίρα. Η υπέρ-εξειδίκευση, όταν κλείνεται στον εαυτό της βλέποντας μια μόνον πλευρά, εμποδίζει να δούμε τα ουσιαστικά προβλήματα που καθίστανται καθημερινά πιο πολύπλοκα. Η διαίρεση των επιστημονικών κλάδων είναι, οπωσδήποτε, απαραίτητη λόγω του τεράστιου όγκου πληροφοριών, αλλά μάς εμποδίζει να συλλάβουμε αυτό που έχει υφανθεί μαζί και είναι πολύπλοκο. Ζούμε σε μια διογκούμενη πολυπλοκότητα με αδιαχώριστες συνιστώσες, που αλληλοεπιδρούν: οικονομική, κοινωνική, ψυχολογική, , συναισθηματική, μυθολογική...

Η νοημοσύνη μας, συνήθως, κομματιάζει το πολύπλοκο με συνέπεια να προκαλείται ατροφία στις δυνατότητες κατανόησης. Η κρίση μας είναι πια ανίκανη να αντιμετωπίσει το ευρύτατο πλαίσιο και έτσι καθίσταται τυφλή, ασύνειδη και συνήθως ανεύθυνη. Πχ. η οικονομική επιστήμη είναι η πιο ενδιαφέρουσα, αλλά οι οικονομολόγοι, συνήθως, είναι ανίκανοι να συμφωνήσουν στις προβλέψεις! Απομονώνονται από τις άλλες ανθρώπινες και κοινωνικές διαστάσεις, με συνέπεια να είναι η πιο προχωρημένη επιστήμη αλλά ταυτόχρονα, από ανθρώπινης πλευράς να υστερεί σημαντικά.

Η αδιάκριτη αύξηση των γνώσεων έχει οικοδομήσει ένα «πύργο της Βαβέλ»! «Πού είναι η σοφία που χάθηκε μέσα στη γνώση; πού είναι η γνώση που χάσαμε μέσα στην πληροφορία»;(Έλιοτ). Τόσο οι επιστήμες όσο και τα ΜΜΕ μάς κατακλύζουν από ακατέργαστες πληροφορίες, που συνιστούν διασκορπισμένα τμήματα γνώσης. Ο ειδικός που συνήθως περιορίζεται στο γνωστικό του αντικείμενο δεν μπορεί να λάβει υπόψη του ούτε καν τις πληροφορίες που αφορούν στον τομέα του. Η γιγαντιαία εξάπλωση των γνώσεων ξεφεύγει πια από τον ανθρώπινο έλεγχο και αναδύεται η αμφιβολία.

Ο τεχνικός και επιστημονικός κόσμος δεν βλέπει παρά ένα διακοσμητικό ρόλο στην κλασική παιδεία, η οποία αποσκοπεί στην ανάπτυξη του ανθρώπου, ως πρόσωπο. Από την άλλη πλευρά ο οι κλασική παιδεία θεωρεί, συνήθως, τις επιστήμες ένα απλό συνονθύλευμα δυσνόητων γνώσεων! Όμως, οι πνευματικές αναδύσεις συμβαίνουν, όπου υπάρξει αρμονική σύνθεση των αντιθέτων.

Σχολιασμός

Η εξασθένηση της έννοιας της ολιστικής αντίληψης οδηγεί στην εξασθένηση της υπευθυνότητας και της αλληλεγγύης. Ο ειδικός ενδιαφέρεται αποκλειστικά για τον τομέα του. Ο πολίτης, ουσιαστικά, χάνει το δικαίωμα στην γνώση της γνώσης, γιατί δεν έχει πρόσβαση σε εξειδικευμένους κλάδους και στα σημεία αποφάσεων. Συζητά στα cafe για τη συμπεριφορά της κρατικής μηχανής, αλλά επειδή δεν έχει ολιστική και κατάλληλη οπτική, απλά δυσανασχετεί για όσους « καθορίζουν την τύχη του»! Μάλιστα, ούτε και οι ειδικοί είναι σε θέση να έχουν σαφή διάγνωση και την πολιτική που πρέπει να ακολουθηθεί.

Δεν αναφερόμαστε, διόλου, στην πολεμική απειλή γιατί τα πυρηνικά όπλα, αλλά και τα υβριδικά μέσα αποκλείουν κάθε πρόβλεψη. Η Πολιτική, από αποκλειστική ανθρώπινη λειτουργία έχει καταστεί μια απλή τεχνική. Η δημοκρατική λειτουργία υποχωρεί συνεχώς λόγω έλλειψης πολιτών ευθύνης. Το κενό αντισταθμίζεται από τα ΜΜΕ με μια πρωτοφανή εκλαϊκευση της δημοκρατικής ζωής, με στατιστικά στοιχεία δημοσκοπήσεων και πρόχειρων συζητήσεων πρόκλησης εντυπωσιασμού. Συνέπεια να προκαλείται μια διαρκώς αυξανόμενη ακηδία(αδιαφορία) και χαλάρωση των κοινωνικών θεσμών. Πλήττονται θανάσιμα η Οικογένεια, η Κοινότητα, η Δημοκρατία αλλά και η Πατρίδα. Αναφέεται η ανάγκη ανασύνθεσης μιας γνωστικής δημοκρατίας και υγιούς δημιουργικού διαλόγου.

Δεν αρκεί να γνωρίζουμε ένα μικρό μέρος και να αγνοούμε το όλον. Το όλον διαθέτει ιδιότητες και χαρακτηριστικά που δεν υπάρχουν στα απομονωμένα μέρη, όπως ενδέχεται ορισμένες ιδιότητες των μερών να αποκλείονται από τους περιορισμούς που θέτει το όλον. Ισχύει η βασική αρχή που διατύπωσε ο Pascal: « Καθώς όλα τα πράγματα έχουν προκληθεί από άλλα και προκαλούν άλλα, στηρίζονται σε άλλα και στηρίζουν άλλα, συνδέονται έμμεσα και άμεσα και όλα επικοινωνούν με έναν φυσικό και ανεπαίσθητο δεσμό που ενώνει τα πιο απομακρυσμένα και τα πιο διαφορετικά, θεωρώ αδύνατο να γνωρίζει κανείς τα μέρη χωρίς να γνωρίζει το όλον, όπως και να γνωρίζει το όλον χωρίς να γνωρίζει το καθένα από τα μέρη». Αυτό σημαίνει ότι οι σχέσεις μεταξύ των πραγμάτων είναι γραμμικές, ή αναλογικές αλλά και ολογραμμικές. Το μεμονωμένο στοιχείο περιέχει, συνήθως, το όλον του οποίου είναι μέρος και που συγχρόνως είναι δικό του μέρος. Τούτο ισχύει για όλα τα έμβια, αλλά και τις κοινωνίες, λαούς και την ανθρωπότητα ολόκληρη.

Ο όρος «κλασσική παιδεία» (κουλτούρα) νοείται ως πνευματική καλλιέργεια γνώσεων, αξιών, συμβόλων που προσανατολίζουν και οδηγούν τις ανθρώπινες ζωές. Προετοιμασία για τη ζωή. Ανακάλυψη του εαυτού μας και αποκάλυψη των προσδοκιών- αληθειών μας. Λογοτεχνία, ποίηση, κινηματογράφος, ψυχολογία, φιλοσοφία οφείλουν να συγκλίνουν, ώστε να συνιστούν σχολεία της κατανόησης της ανθρώπινης ποιότητας. Η εποχή μας χαρακτηρίζεται από πλήρη έλλειψη κατανόησης, μεταξύ των μελών της κοινότητας αλλά και των παιδιών και των γονιών. Χωρίς, όμως, την ανθρώπινη κατανόηση οι θεσμοί καταρρέουν. Η απλή επικοινωνία δεν φέρνει την κατανόηση. Η πληροφορία φέρνει μια ενημέρωση, αναγκαία αλλά δεν συνιστά ικανή συνθήκη για την ηθική ανθρώπινη κατανόηση, που περιέχει συμπάθεια, ενσυναίσθηση, γενναιοδωρία και συνιστά μια επιταγή κλειδί για την εποχή μας.

Αποτιμήσεις

Η ανάπτυξη των γενικών ικανοτήτων του πνεύματος ευνοεί παράλληλα την ανάπτυξη των ειδικών ικανοτήτων, παρ' όλο που είναι διαδεδομένη μια αντίθετη άποψη. Η ολιστική παιδεία, ήτοι ο συνδυασμός γενικής μόρφωσης με την εξειδικευμένη εκπαίδευση αρμόζει καλύτερα στην ανθρώπινη προσωπικότητα, το πλέον πνευματικό ον της Πλάσης. « Η γνώση δεν μας κάνει ούτε καλύτερους ούτε ευτυχέστερους» (Κλάϊστ). Η Ολιστική παιδεία μπορεί να μας βοηθήσει να γίνουμε καλύτεροι και, εάν όχι ευτυχέστεροι, να μας μάθει να επωμίζομαστε την πεζότητα και να ζούμε τη δημιουργικότητα.

Είναι πλέον επιτακτική ανάγκη μια παιδεία που αναπτύσσει πλήρως τον ανθρώπινο εγκέφαλο. Μια ολιστική νοημοσύνη με ανανεωμένο πνεύμα της κλασικής κουλτούρας που ευνοεί την ικανότητα να ανοιγόμαστε σε όλα τα μεγάλα προβλήματα, να στοχαζόμαστε, να συλλαμβάνουμε τις πολυπλοκότητες και να ολοκληρώνουμε τη ζωή μας, ώστε να ρίχνουμε φως στη γνώση, που συνδυάζει αρμονικά την ανθρωπιστική και επιστημονική παιδεία.

Απαιτείται μια διαρκής μεταρρύθμιση στον τρόπο σκέπτεσθαι, συναισθάνεσαι και πράττειν που αρμόζει σε ανθρώπινα όντα. Μια νοημοσύνη που συνιστά αξία και με τον προσανατολισμό της προς το γενικό καλό αναβαθμίζεται σε αρετή. Φέρνει σε συνεργασία, άμιλλα και αγάπη τους ανθρώπους για να λύνουν μαζί τα κοινά προβλήματα και να μη εκτρέφει τον ανταγωνισμό, το μίσος, την αντιπαλότητα. Παιδεία που αρχίζει από την Οικογένεια, συνεχίζεται στο Σχολείο και δια βίου στην Κοινότητα. Να ξαναβρούμε το διπλανό μας ως συνάνθρωπο, συνεργάτη και συμπολεμιστή στα κοινά προβλήματα. Όχι αντίπαλο.

Η περιπέτεια της ανθρωποποίησης ξετυλίχθηκε μέσα από τη στέρηση και τον πόνο. Ο Άνθρωπος είναι γέννημα του Πόρου και της Πενίας, ήτοι του Έρωτα. Ό,τι ζει αναγεννιέται αδιάκοπα. Κάθε έμβιο, η κοινωνία, η πνευματική καλλιέργεια, η αγάπη πρέπει να ανανεώνονται. Ότι πολύτιμο υπάρχει στη Γη μας είναι ευπαθές, σπάνιο και προπαντός αβέβαιο απέναντι στο πεπρωμένο. Γι' αυτό ζούμε σε ένα ωκεανό αβεβαιότητας βρίσκοντας μόνο κάποιες νησίδες βεβαιοτήτων.

Είμαστε υποχρεωμένοι να μάθουμε να επιβιώνουμε μέσα στην αβεβαιότητα και να μη πέφτουμε σε σκεπτικισμό. Μια στρατηγική που συνιστά τέχνη ζωής. Μια αυθεντική συνείδηση του αβέβαιου. Μια αναζήτηση των σημαντικών πραγμάτων μέσα στην αβεβαιότητα. Να αποφεύγουμε την απατηλή βεβαιότητα που τυφλώνει και να πιστέψουμε στις δικές μας δυνάμεις, τις οποίες χτίζουμε την πίστη μας και να βάλουμε ένα στοίχημα, ως πρόσωπα ευθύνης, για επιτυχή αντιμετώπιση της αβεβαιότητας. Τις δυσκολίες δεν μπορούμε να τις

αναθέτουμε, πάντοτε, σε άλλους. Είμαστε υποχρεωμένοι να τις διαχειριστούμε ΟΛΟΙ μαζί και ο καθένας να αναλάβει τις δικές του ευθύνες και καθήκοντα.

Μαζί με το απρόβλεπτο έρχονται και πολλά «δυσάρεστα μηνύματα»: αβεβαιότητα, αμφιβολία, ανησυχία, άγχος, φόβος, πόνος... που μάς τρομάζουν, όταν ξεπερνούν τις δυνάμεις μας. Όταν, όμως, τεθούν μέσα στα μέτρα αντοχής μας γίνονται «ευεργετικά» (!) γιατί μας προειδοποιούν και μας εκτρέπουν προς ορθή κατεύθυνση και προσαρμογή. Σε εμάς επαφίεται η διεύρυνση των ορίων μας και η ενίσχυσή τους με τη αгаστή συνεργασία του διπλανού μας, με τον γείτονα, τον συμπολίτη μας, τον συμπατριώτη μας.

Επίλογος

Η παιδεία, ως καλλιέργεια προσώπων συνιστά υπέρτατο καθήκον όλων μας. Επιβάλλεται από την απόλυτα βέβαιη αβεβαιότητα που θα τη συναντάμε στη ζωή μας. Παιδεία συνιστά μια ιερή αποστολή μετάδοσης ανθρωπινότητας. Όχι απλά μια ανάπτυξη τεχνικής και επιδεξιότητας, αλλά καλλιέργειας αξιών και αρετών με γνώμονα το γενικό καλό από το οποίο ανταποδοτικά προκύπτει και το προσωπικό.

Είναι απόλυτη ανάγκη να ξεπεραστεί η γενική ακηδία που ήδη κυριαρχεί στη ζωή μας. Το κίνητρο είχε ήδη επισημανθεί από τον Πλάτωνα. Έρωτας, που είναι ταυτόχρονα επιθυμία, ευχαρίστηση και αγάπη για τη γνώση επιτρέπει να κυριαρχήσουμε στην απόλαυση που είναι συνυφασμένη με τον πόνο. Όπου δεν υπάρχει έρωτας ανακύπτουν προβλήματα χρημάτων για τον διδάσκοντα και ανία για το διδασκόμενο. Απαιτείται μια σταθερή πίστη στην καλλιέργεια και στις δυνατότητες του ανθρωπίνου πνεύματος. Αποστολή, ομολογουμένως, δύσκολη, γιατί απαιτεί άριστο συνδυασμό τέχνης, πίστης και αγάπης. Αλλά οι καρποί της τροφοδοτούν την ευλογημένη ζωή μας.

Η επιστήμη είναι απόλυτα αναγκαίος παράγοντας προόδου της ανθρωπότητας, γιατί μας οδηγεί στην αλήθεια, αλλά δεν είναι ο μόνος τρόπος για να ανακαλύψουμε την αλήθεια. Και οι προσεγγίσεις των ποιητών, των φιλοσόφων, οραματιστών κ.α. δημιουργούν ένα υγιές, ευτυχισμένο, πολύπλευρο άτομο που είναι πιθανότατα καλύτερος επιστήμονας και δημιουργική προσωπικότητα.

Κινητήριες δυνάμεις θετικής πορείας συνιστούν οι καθιερωμένες αξίες: ομορφιά, αλήθεια, αρίστευση, ολοκλήρωση(πληρότητα),δικαιοσύνη, τάξη συνέπεια, αρμοστικότητα...

Οι ανεκτίμητες, αυτές, αξίες καλλιεργούνται μοναδικά:

Στην Οικογένεια που είναι η ζεστή φωλιά, στην οποία επωάζεται, ως καρπός αγάπης, η ίδια η ζωή. Εκεί το άτομο διαμορφώνει την προσωπικότητά του. Στο πρόσωπο της μητέρας αναγνωρίζει τον άλλον άνθρωπο, ως καθρέφτη του εαυτού του. Στον πατέρα οραματίζεται τον εαυτό του.

Στην υγιή Κοινότητα συνανθρώπων όπου συνδέονται με σεβασμό και κατανόηση και αναπτύσσονται ολοκληρωμένοι πολίτες δημοκρατικής ευθύνης και

στην σεβαστή Πατρίδα, που συνιστά τον πιο γόνιμο ζωτικό χώρο για την ανάπτυξη του σημερινού και μελλοντικού ανθρώπου, από την οποία αναδύονται η ευαρέσκεια και η δυνατότητα εξασφάλισης όλων των ανθρωπίνων αγαθών. Κρυσταλλώνεται μέσα στην ιστορική διαδρομή και συνάμα εκφράζει ένα ευαγές μέλλον των επόμενων γενεών. Ξεπερνάει το κατώφλι της ιερότητας και εισέρχεται στην αγιότητα. «...απάντων τιμώτερον και αγιότερον ...εστί η πατρίς...»(Σωκράτης).

Ας μεταρρυθμίσουμε, λοιπόν, τον τρόπο σκέπτεσθαι, συναισθάνεσθαι και πράττειν, με την ενσυνείδητη ευθύνη ότι είμαστε μέλη της Οικογένειας, Κοινωνίας και της Πατρίδας μας.

Τότε ο δρόμος μας θα είναι πιο βέβαιος και πιο αισιόδοξος!

Μάρτιος 2020

Όπως αναφέραμε στο Μέρος Α αναδύονται τρεις, τουλάχιστον προκλήσεις, οποίες οδηγούν στο ουσιώδες πρόβλημα της οργάνωσης της γνώσης:

- Πολιτισμική πρόκληση.
- Κοινωνιολογική πρόκληση.
- Πρόκληση προς τον πολίτη.

- Πολιτισμική πρόκληση .

Η κουλτούρα πλέον δεν είναι μόνον κερματισμένη σε ασύνδετα κομμάτια, αλλά και κομμένη σε δύο ενότητες: Την **κλασική κουλτούρα**, μια κουλτούρα του ανθρώπινου γένους, η οποία μέσω της φιλοσοφίας, του δοκιμίου, του μυθιστορήματος τρέφει και τη **γενική νοημοσύνη**, αντιμετωπίζει τις σοβαρές αναζητήσεις του ανθρώπου και προκαλεί τον στοχασμό πάνω στη γνώση και ευνοεί την προσωπική αφομοίωση των γνώσεων. Και την **επιστημονική κουλτούρα**, τελείως διαφορετικής φύσεως. Διαχωρίζει τα πεδία της γνώσης, προκαλεί αξιοθαύμαστες ανακαλύψεις, μεγαλοφυείς θεωρίες, όχι όμως και **στοχασμό για τον ανθρώπινο πεπρωμένο και την πορεία της ίδιας της επιστήμης**.

Η **κλασική** κουλτούρα τείνει να γίνει ένας μύλος, που στερείται του σπόρου των επιστημονικών γνώσεων σχετικά με τον κόσμο και τη ζωή, ο οποίος θα έπρεπε να τρέφει τις μεγάλες αναζητήσεις. Η **επιστημονική** κουλτούρα, δίχως στοχασμό πάνω στα γενικά και ολιστικά προβλήματα, καθίσταται ανίκανη να σκεφθεί τα ίδια τα θέματα καθώς και τα κοινωνικά και ανθρώπινα προβλήματα τα οποία αυτή θέτει. Ο τεχνικός και επιστημονικός κόσμος δεν βλέπει παρά σαν στολίδι ή **αισθητική χλιδή** την **κλασική κουλτούρα**, ενώ αυτή η τελευταία **ευνοεί τη γενική νοημοσύνη**, την οποία το ανθρώπινο πνεύμα εφαρμόζει στις ιδιαίτερες περιπτώσεις. Ο κόσμος της κλασικής κουλτούρας **δεν βλέπει στην επιστήμη τίποτα άλλο από ένα συνονθύλευμα δυσνόητων ή απειλητικών γνώσεων**.

- Κοινωνιολογική πρόκληση.

Το έδαφος που υπόκειται στις τρεις προκλήσεις **απλώνεται αδιάκοπα με την αύξηση των γνωστικών χαρακτήρων των οικονομικών, τεχνικών, κοινωνικών, πολιτικών δραστηριοτήτων, κυρίως με τις γενικευμένες και πολλαπλές αναπτύξεις του τεχνικού νευρο-εγκεφαλικού συστήματος, που ονομάζεται πληροφορική και που συμβιώνει με όλες μας τις δραστηριότητες**. Έτσι όλο και περισσότερο:

- Η **πληροφορία** είναι μια πρώτη ύλη, την οποία η γνώση πρέπει να ελέγχει και να ολοκληρώνει.
- Η **γνώση** πρέπει διαρκώς να επανεξετάζεται και να αναθεωρείται από τη σκέψη.
- Η **σκέψη** είναι περισσότερο από ποτέ πολυτιμότερο κεφάλαιο για το άτομο και την κοινωνία.

- Πρόκληση προς τον πολίτη.

Η εξασθένηση μιας **ολιστικής αντίληψης** οδηγεί στην εξασθένηση της έννοιας της υπευθυνότητας, με τον καθένα να τύχει να **μην είναι υπεύθυνος**, παρά μόνο για το εξειδικευμένο του έργου, καθώς και στην εξασθένηση της **αλληλεγγύης, με τον καθένα να μην αντιλαμβάνεται πλέον τον οργανικό του δεσμό με την πόλη και με τους συμπολίτες του και με το διπλανό του!** Υπάρχει ένα **αυξανόμενο δημοκρατικό έλλειμμα**, που οφείλεται στην **ιδιοποίηση από τους ειδικούς και τους τεχνικούς** ενός αυξανόμενου αριθμού ζωτικών προβλημάτων.

Η γνώση καθίσταται πλέον όλο και πιο **εσωτερική** προσιτή μόνο στους ειδικούς και ανώνυμη ποσοτική και τυποποιημένη επίσης η **εθνική** γνωρίζει κρατιέται για τους πολιτικούς των οποίων ικανότητα ο ένας σε έναν κύκλο στο τομέα συνοδεύεται από ανικανότητα, όταν αυτός ο τομέας παρασιτεί λόγω εξωτερικών επιδράσεων ή μεταβάλλεται λόγω ενός καινούργιου συμβάντος. **Κάτω από αυτές τις συνθήκες ο πολίτης με ad hoc σπουδές, στερείται, όμως κάθε ολιστικής και κατάλληλης οπτικής χάνει το δικαίωμα στη γνώση!** Και εάν μπορεί ακόμα να συζητά στο **καφέ** για τη συμπεριφορά της κρατικής μηχανής, δεν μπορεί πλέον να καταλάβει το τι πυροδοτεί ένα ασιατικό κραχ, ούτε να αντιληφθεί το τι εμποδίζει αυτό το κραχ να μη προκαλέσει μια μεγαλύτερη οικονομική κρίση.

Και οι ίδιοι οι ειδικοί είναι βαθιά διαιρεμένοι σχετικά με τη **διάγνωση** και την ακολουθητέα **οικονομική πολιτική**. Αν ήταν δυνατόν να παρακολουθούμε τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο με σημαία στο χάρτη σήμερα δεν θα είναι δυνατό να αντιληφθούμε τους υπολογισμούς και τους προσομοιώσεις των ηλεκτρονικών υπολογιστών, που επεξεργάζονται τα σενάρια για μελλοντικό πόλεμο. **Το ατομικό όπλο στέρησε εντελώς τον πολίτη από τη δυνατότητα να το σκεφθεί και να το ελέγξει.** Η χρήση του έχει παραδοθεί στην προσωπική απόφαση του αρχηγού κράτους, δίχως αυτός να έχει την υποχρέωση να συμβουλευτεί κάποια θεσμοθετημένη δημοκρατική αρχή. **Όσο η πολιτική καθίσταται τεχνική τόσο η δημοκρατική δυνατότητα υποχωρεί!!**

Η συνέχιση της σύγχρονης τεχνικοοικονομικής και τεχνικό-επιστημονικής διαδικασίας, διαδικασία, η οποία είναι **πλέον τυφλή και ξεφεύγει από τη συνείδηση και τη θέληση των ίδιων των επιστημόνων οδηγεί σε μια έντονη υποχώρηση δημοκρατίας.** Έτσι, ενόσω ο ειδικός χάνει την ικανότητα να αντιληφθεί το όλον και το **βασικό ο πολίτης χάνει το δικαίωμα στη γνώση.** Συνεπώς η αποστέρηση της γνώσης, που αντισταθμίζεται **πολύ άσχημο που** την **εκλαϊκευση** των «μέσων ενημέρωσης» θέτει το ιστορικό κεφάλαιο και κεφαλαϊώδους το εξής πρόβλημα της ανάγκης μιας **γνωστικής δημοκρατίας.**

Είναι αδύνατον σήμερα να εκδημοκρατίσουμε μια εκ φύσεως διαχωρισμένη και **εσωτερικευμένη γνώση.** Μήπως όμως είναι πλέον δυνατόν να κοιτάξουμε κατά πρόσωπο ποια **μεταρρύθμιση της σκέψης** που θα επέτρεπε την αντιμετώπιση της φοβερής προκλήσεις, που μας εγκλωβίζει στην εξής επιλογή: ή να υποστούμε τον βομβαρδισμό αριθμό των πληροφοριών, που μας κατακλύζουν καθημερινά μέσω εφημερίδων, τηλεοράσεων, ή να εμπιστευθούμε δόγματα, που κρατούν από τις πληροφορίες μόνον αυτό που θα επιβεβαιώνει ή που τους είναι κατανοητό απορρίπτοντας, σαν λάθος ή απάτη ό,τι το διαψεύδει ή τους είναι ακατανόητο; **Αυτό το πρόβλημα δεν τίθεται μόνο για τη γνώση των καθημερινών θεμάτων του κόσμου, αλλά και για τη γνώμη σε γνώση όλων των θεμάτων του ανθρώπου και για αυτή την ίδια την επιστημονική γνώση.**

Η πρόκληση των προκλήσεων

Ένα θεμελιώδες, πρόβλημα της εποχής μας είναι αυτό της ανάγκης να αποκαλύψουμε όλες τις αλληλένδετες προκλήσεις που καταγράψαμε. Είναι μετά τη μεταρρύθμιση της σκέψης αυτή που θα επέτρεπε την πλήρη χρήση της νοημοσύνης για να απαντήσουμε σε αυτές τις προκλήσεις και που θα έπρεπε να επέτρεπε επίσης να συνδέσουμε τις δύο διαχωρισμένες κουλτούρες. Πρόκειται για μια μεταρρύθμιση όχι προγραμματική αλλά παραδειγματική που αφορά την ικανότητα να οργανώσουμε **οργανώνουμε τη γνώση** όλες οι μέχρι τώρα μεταρρυθμίσεις στράφηκαν γύρω από τη μαύρη τρύπα που βρίσκεται η βαθιά ανάγκη των πνευμάτων μας, της κοινωνίας μας, της εποχής μας και, συνεπώς της εκπαίδευσης μας .

Δεν αντελήφθησαν την ύπαρξη αυτής της μαύρης τρύπας γιατί απορρέουν από τον τύπο της νοημοσύνης που πρέπει να μεταρρυθμιστεί.

Μεταρρύθμιση της εκπαίδευσης πρέπει να οδηγήσει στη μεταρρύθμιση της σκέψης,

η μεταρρύθμιση της σκέψης πρέπει να οδηγήσει στη μεταρρύθμιση της εκπαίδευσης και της **Ολιστικής Παιδείας .**

Να αναζητήσουμε και πάλι την Ολιστική Παιδεία που εναρμονίζεται στην αναζήτηση της Αλήθειας ,μέσω της σοφίας και γνώσης , του ψυχικού κάλλους και του γενικότερου αγαθού όλης της ανθρωπότητας.

Αυτό επιτυγχάνεται, κατά την ταπεινή μας γνώμη με την διάδοση της Ολιστικής Παιδείας σε όσο το δυνατόν ευρύτερο επίπεδο είναι ανθρωπίνως δυνατό,

ΕΠΙΤΗΔΕΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΑΡΕΤΕΣ

Δημήτρης Κ. Μπάκας

Προοίμιο

Ο Κόσμος, στον οποίο σήμερα ζούμε, είναι κατά πολλούς ο καλύτερος, που υπήρξε ποτέ. Και έχουν δίκαιο μέχρι ενός σημείου όσοι πιστεύουν σε αυτό. Τουλάχιστον από μερικές πολύ

ενδιαφέρουσες πλευρές ο άνθρωπος σήμερα ζει σε πιο ανθρώπινο περιβάλλον, αν και η ανθρωπότητα βρίσκεται σε ύφεση. Οι επιστήμες και η τεχνολογία με τα αξιοθαύμαστα επιτεύγματά τους έχουν προσφέρει ανεκτίμητη ενέργεια στον άνθρωπο, με την οποία ξεπέρασε ανυπέβλητες δυσκολίες και ουσιαστικά αισθάνεται ως εάν να είναι κυρίαρχος των φυσικών δυνάμεων. Έχει την αίσθηση ότι τα πάντα έγιναν για τον άνθρωπο! Η παραγωγή υλικών κυρίως αγαθών, οι διευκολύνσεις στην επικοινωνία και τις μετακινήσεις, η παροχή υγιεινής προστασίας και τόσα άλλα θαυμαστά έκαναν τη ζωή μας πιο άνετη και ευχάριστη. Η τελική ευτυχία και η ολβιότητα, όμως, παραμένουν όνειρο απατηλό.

Ο ορυμαγδός των ανεξέλεγκτων πληροφοριών με σκοπό τη δήθεν καλύτερη ενημέρωσή μας μεταδίδεται ακαριαία σε ολόκληρο τον Πλανήτη μας, που ήδη έχει καταστεί ένα μεγάλο «χωριό», λόγω τεχνολογίας, χωρίς όμως να έχει αποκτήσει και ουσιαστικά συνάμα τις ευεργετικές πλευρές μιας αντίστοιχης κοινότητας. Ανθρώπινη συνοχή δεν υπάρχει. Ο καθένας μας ενδιαφέρεται βασικά για τον εαυτό του παρά για το σύνολο. Κυριαρχεί το ατομικό συμφέρον και αγνοείται εσκεμμένα η απόλυτη συνάρτησή του με το γενικό καλό.

Κάθε κακό και κάθε έγκλημα προβάλλεται ως είδηση αστραπιαία γιατί «πουλάει» και όχι από ανθρωπιά, συμπόνια και ενδιαφέρον για φροντίδα. Τα επιτεύγματα, κυρίως εμπορικού χαρακτήρα, προβάλλονται για εντυπωσιασμό, μίμηση και προσέλκυση πελατών- καταναλωτών, άρα κέρδους οικονομικού. Σπανιότατα ακούγεται κάποιος καλός λόγος, πλην ίσως την ώρα του θανάτου του, για κάποιον που είχε αγαθό και ανθρώπινο χαρακτήρα. Σε μια εποχή πλήρως εμπορευματοποιημένη, με θεοποιημένο το χρήμα και το υλικό κέρδος, με θύμα τον ίδιο τον άνθρωπο, αναπτύσσονται και προβάλλονται οι κάθε είδους επιτηδειότητες και επιδεξιότητες. Αγνοούνται οι πνευματικές αρετές που καθιστούν τον άνθρωπο Άνθρωπο. Οι ποιότητες εκείνες που θεμελιώνουν την ανθρωπινότητα των προσώπων-ατόμων .

Εισαγωγή

Αρετή είναι μια ποιοτική υπεροχή και όχι μια απλή ικανότητα. Είμαστε, όμως, υποχρεωμένοι πρώτιστα να διακρίνουμε το τι εννοούμε αρετή ενός πράγματος, εργαλείου, φυτού ή άλλου έμβιου όντος και τι εννοούμε ανθρώπινη αρετή. Τεράστια η διαφορά!

Αρετή ενός πράγματος είναι, ό,τι συνιστά την αξία του. Το καλό μαχαίρι υπερέχει στην κοπή. Το καλό φάρμακο υπερέχει στη θεραπεία και το καλό δηλητήριο υπερέχει στην αφαίρεση της ζωής. Οι ποιότητες αυτές είναι ανεξάρτητες από τον τρόπο που χρησιμοποιούνται, όπως και από τον στόχο που εξυπηρετούν. Για ένα ζώο αρετή είναι ένα χαρακτηριστικό που του προσδίδει μια υπεροχή. Το ελάφι π.χ. τρέχει πιο γρήγορα, άρα υπερέχει, όπως ο αετός έχει οξύτερη όραση και η αλεπού είναι πιο πονηρή. Ητοι, όταν μιλάμε για αρετή ζώου και πράγματος εννοούμε ως αρετή μια ικανότητα και μια επιτηδειότητα. Δεν υπάρχει κάτι που έχει σχέση με την ηθική.

Για τον άνθρωπο, όμως, αρετή είναι κάτι πολύ πιο σύνθετο, όχι μια απλή επιτηδειότητα ή επιδεξιότητα. «Ὡς χαρίεν ἔστ' ἄνθρωπος, ὅταν ἄνθρωπος ἦ» (Μένανδρος). Τον άνθρωπο χωρίς ηθική αρετή θεωρούμε επιδέξιο και «έξυπνο» αλλά και καταφερτζή. Όχι, φυσικά, ενάρετο.

Ανθρώπινες αρετές και επιτηδειότητες

Ίσως η λογική, με την ευρύτερη έννοια του λόγου, να συνιστά το κυριότερο ποιοτικό ανθρώπινο χαρακτηριστικό. Την ειδοποιό διαφορά θα έλεγε ο Αριστοτέλης. Αλλά τούτο δεν αρκεί για να χαρακτηριστεί ένας άνθρωπος ενάρετος. Η επιθυμία, η μνήμη, η ικανότητα να αναλύει, να συλλαμβάνει και να κατανοεί αφηρημένες έννοιες, να εκφράζει και να βιώνει αισθητικές συγκινήσεις και προπαντός ηθικής ευθύνης συγκινήσεις, που συνιστούν ολόκληρη τη δομή του κάθε πολιτισμού, δεν είναι οι ίδιες με κανένα άλλο είδος έμβιου ούτε και με εκείνου του πρωτόγονου ή ακαλλιέργητου ανθρώπου.

Αρετή του ανθρώπου είναι, ό,τι τον κάνει άνθρωπο. Η ειδοποιός ποιότητα που δίνει την υπεροχή του, ως είδος. Ανθρώπινος στο γίνεσθαι και το είναι του. Όχι όμως παραπάνω ούτε πιο κάτω. Εάν υπερβεί την ανθρωπινότητα υποπίπτει σε ύβρη και τιμωρείται, σχεδόν πάντα. Δεν είναι θεός. Θνητός είναι ο άνθρωπος, όπως με απόλυτη επιτυχία είχαν προσδιορίσει οι Πρόγονοί μας πολύ σοφά. Αρετή είναι ένας τρόπος ύπαρξης και ζωής που έχει κατακτηθεί με την έξη, γι' αυτό είναι ικανός να αντέξει και να διαρκέσει στο πέρασμα του χρόνου. « Των ἔξεων δε τας επαινετάς αρετάς λέγομεν» (Αριστοτέλης). Αρετή είναι το ευ ζην.

Η ανθρωπότητα είναι υπεροχή αξιολογική. Κάθε ανθρώπινο χαρακτηριστικό έχει και έναν ιστορικά εξελισσόμενο χαρακτήρα. Μόνον ο άνθρωπος είναι στη πνευματική θέση να έχει αξίες, που αναδύονται ιστορικά και θεμελιώνονται στην συνείδησή του που είναι δίδυμη της μνήμης του. Το ανθρώπινο είναι διαμορφώνεται με την αρμονική σύνθεση του σκέπτεσθαι, συναισθάνεσθαι και πράττειν συγχρόνως και διαρκώς. Αυτό που είμαστε, επομένως, και αυτό που μπορούμε να πράξουμε ως αποτέλεσμα αυτού που καταφέραμε να γίνουμε. Ό,τι πρέπει ακριβώς να γίνουμε και να είμαστε.

Όλα αυτά όμως, δεν συντελούνται χωρίς την ιστορική διαδρομή, ούτε χωρίς παιδεία και αγωγή και πρώτιστα χωρίς τους συνανθρώπους μας. Μια βιολογική ανθρωποποίηση αλλά και ένας πολιτισμικός εξανθρωπισμός από κοινού, ως άκρως απαραίτητη αναγκαιότητα. Έτσι, αποκτούμε ένα ανθρώπινο κοινό τρόπο συμπεριφοράς μας. « Δεν υπάρχει τίποτε τόσο ωραίο και τόσο εύλογο, όσο να είμαστε άνθρωποι καθώς πρέπει»(Μονταίνιος).

Η πεμπτουσία της Αρετής είναι το ορθώς σκέπτεσθαι, το καλώς συναισθάνεσθαι και το αγαθώς πράττειν. Μια ολογραμμική εναρμόνιση στο φυσικό και ανθρώπινο περιβάλλον. Τούτο σημαίνει προσαρμογή στο περιβάλλον, αλλά και ενεργητική βελτίωσή του με βάση το γενικό ανθρώπινο καλό. Ήτοι ο άνθρωπος μαθαίνει πρώτα πως λειτουργεί το περιβάλλον, υπακούει σε αυτό, αλλά και το διαμορφώνει με τις δικές του αρετές. Ο άνθρωπος είναι σε θέση να πετύχει ορισμένα πράγματα, τα οποία μπορεί να γνωρίσει μόνον χάρη στην ανθρώπινη φύση του και την ιστορία του. Έχει τη δυνατότητα να αναπτύξει μια μοναδική δύναμη για ηθική ενέργεια. Δύναμη ανθρωπότητας για το γενικό καλό. Αυτή η δύναμη αναδύεται από το σύνολο των ανθρώπινων αρετών και κάνει τον άνθρωπο πιο ανθρώπινο. Οι ηθικές αρετές συνιστούν τις «ήπιες δυνάμεις» συνοχής των ανθρώπινων κοινωνιών. Χωρίς τις ηθικές αρετές οι άνθρωποι καθίστανται απάνθρωποι.

Δεν υπάρχει φυσική ηθική αρετή στον άνθρωπο. Προδιαθέσεις για ανάπτυξη αρετών, στην καλύτερη περίπτωση, υπάρχουν. Δεν γεννιέται κανείς ενάρετος. Γίνεται στην πράξη. Μια επιθυμία και μια καλή προαίρεση προαπαιτούν όλες οι αρετές. Κάθε αρετή είναι ιστορική και επίκτητη. Καταχτιέται. Χωρίς επιθυμία είναι αδύνατη. Επιθυμούμε δηλαδή ή να είμαστε άνθρωποι ή απάνθρωποι. Το καλό δεν είναι απλά θεωρητικό, αλλά προπαντός πρακτικό. Οι αρετές είναι οι ενσαρκωμένες αξίες μας. Γι' αυτό είναι πάντοτε δυσχερέστετες.

Οποιαδήποτε ικανότητα, που δεν έχει ως σκοπό το γενικό καλό εξελίσσεται σε απλή επιτηδειότητα. Η ρήση του Πλάτωνα: «πᾶσά τε ἐπιστήμη χωριζομένη δικαιοσύνης καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς πανουργία, οὐ σοφία φαίνεται» έχει απόλυτη εφαρμογή στο σημείο αυτό.

Η υψηλή νοημοσύνη, που μετριέται μάλιστα με τον διακριτό δείκτη (IQ), χωρίς την προαίρεση του ευρέως αγαθού απομακρύνει ενίοτε τον άνθρωπο από τον κοινωνικό χαρακτήρα και όχι σπάνια τον κατευθύνει προς το ατομικό συμφέρον και την αλαζονεία που συνήθως συμπύκνουν με την αδικία και το γενικό κακό.

Η δεινότητα του χειρισμού τού λόγου, εάν δεν αποσκοπεί στο γενικό καλό είναι μια κάκιστη επιτηδειότητα και επιδεξιότητα, που μπορεί να οδηγήσει στην καταστροφή των πολλών. Οι υπερβολές και οι μεγάλες ελλείψεις είναι αντικειμενικά κρινόμενα πάντοτε βλαβερά κακά στα σύνολα ανθρώπων, καθόσον δεν συνιστούν αρετές. Το υπερβολικό επίσης συναίσθημα καθίσταται βλαβερό, ακόμη και εάν σκοπεύει στο ατομικό καλό.

Σχολιασμός

Κάθε αρετή είναι μια κορυφή ποιότητας που αναδύεται από τη σύνθεση αντιθέτων στη σωστή αναλογία, το μέτρο άριστο. Βρίσκεται πάντοτε στο ενδιάμεσο δύο ελαττωμάτων που είναι μεγάλες ελλείψεις ή υπερβολές. Π.χ. ο θαρραλέος δεν αγνοεί τον φόβο αλλά τον υπολογίζει και τον ελέγχει. Ο δειλός καταβάλλεται από τον φόβο ενώ ο απερίσκεπτος τον αγνοεί επικίνδυνα. Δεν είναι «μετριότητα» αλλά το αντίθετο είναι «ποιότητα». « Γι' αυτό η αρετή σε σχέση με την ουσία της και σύμφωνα με τον ορισμό που καθορίζει την ουσία της είναι μεσότητα. Σε σχέση όμως με το άριστο και το καλό αποτελεί ακρότητα»(Ηθικά Νικομάχεια, Αριστοτέλης). Επί παραδείγματι: «κολακεία-αξιοπρέπεια-εγωισμός, «θυμός- πραότητα- απάθεια» κ ο κ.

Με το να στοχαζόμαστε τις αρετές επιτυγχάνουμε τη βελτίωση κάποιων αρετών, όπως π.χ. της ταπεινοφροσύνης αλλά δεν αρκεί να γίνουμε ενάρετοι. Η Αρετή απαιτεί οπωσδήποτε και πράξη. Σήμερα δεν μιλάμε σχεδόν καθόλου πια για τις αρετές. Γίνεται απλά λόγος για κάποιες αξίες, αλλά συνήθως αόριστα και απλουστευμένα. Ονοματίζουμε αξίες δήθεν σύγχρονες (ισότητα,

ανθρώπινα δικαιώματα, ελευθερία κλπ.), χωρίς εμβάθυνση και συνάρμοση ώστε να είναι δυνατή η πρακτική εφαρμογή τους. Έχει, δυστυχώς, λησμονηθεί ότι η έμπνευση και διατύπωση αξιών και αρετών υπήρξε ιστορική ανάγκη για την επιβίωση του ανθρώπινου γένους και την ανάδυση Πολιτισμού.

Η όλη σύγχρονη παιδεία επηρεασμένη σε ανυπολόγιστο βαθμό από την θεαματική ανάπτυξη της τεχνολογίας-εμπορίου έχει προσανατολιστεί στην εκπαίδευση «ειδικών» για παραγωγή υλικού καταναλωτικού πλούτου. Η άκρως εξειδικευμένη επιστημονική εφαρμογή έχει απομακρύνει επικίνδυνα την εκπαίδευση από την κλασική μορφή της Παιδείας, που αποσκοπούσε σε αυτό τούτο το είναι του ανθρώπου. Έτσι αναπτύσσονται οι επιτηδειότητες και οι επιδεξιότητες, αλλά δεν καλλιεργούνται οι ανθρώπινες αρετές. Έτσι παράγονται επιτηδευματίες και ειδικοί (για να μη πούμε «επιτήδειοι»). Όχι, όμως, ενάρετοι άνθρωποι.

Σήμερα ακόμη και την αριστεία απομακρύνουμε από τις αρετές. «Ο εξυπνότερος ή ο τυχερότερος πρέπει να είναι σημαιοφόρος» ; υπήρξε το πρόσφατο, ανούσιο, δίλημμα. Ένας παράλογος δυϊσμός. Κάθε δυϊσμός είναι διαισθητικά αποδεκτός αλλά λογικά αστήρικτος. Μάλιστα πάντοτε οδηγεί σε αντιφάσεις και αντιπαλότητες. Τους δυϊσμούς χρησιμοποιούν οι άνθρωποι για να αντιληφθούν τα πράγματα. Η μητέρα των πάντων Φύση το δείχνει με το αλάθητο παράδειγμά της: συνθέτει αρμονικά όλες τις αντιθέσεις. Η αρετή και το πνεύμα είναι αρμονικές αναδύσεις. Η αριστεία είναι ολιστική αρετή, ως ανάδυση από σύνθεση επιμέρους ικανοτήτων και ποιότητων. Δεν είναι απόλυτα μετρήσιμο μέγεθος. Δεν αναπτύσσεται μόνον γραμμικά αλλά αναλογικά και κυρίως ολογραμμικά. Οι επιτηδειότητες, μόνον, μοιάζουν να είναι γραμμικής υφής. Οι αρετές είναι αποτελέσματα αρμονικών συνθέσεων. Π.χ. η λογική και το συναίσθημα αρμονικά συντίθενται στη φρόνηση. Καμία ικανότητα αλλά ούτε και αρετή μόνη της δεν μπορεί να συμβάλλει από μόνη της στην ολοκλήρωση της ανθρώπινης προσωπικότητας.

Συμπεράσματα

Οφείλουμε να ανακτήσουμε τη χαμένη ισορροπία ως άτομα μέλη των κοινωνιών και μέλη της ανθρωπότητας ολόκληρης. Πρέπει να αλλάξουμε την αλληλεπίδραση των μελών της Κοινωνίας που καθορίζουν την συμπεριφορά μας. Άλλως, ο φόβος θα προκαλεί πάντα οσημέραι μεγαλύτερη ανασφάλεια.

Ως πιο αποτελεσματικός δρόμος για επίτευξη της ασφάλειας θεωρείται η απόκτηση εξουσιαστικής ισχύος και γνώσης, που καθημερινά αποδεικνύεται ότι είναι αδιέξοδος, γιατί οδηγεί στην αντιπαλότητα. Επειδή κατ' ανάγκη ξεμένουν πάντα πίσω πολλοί με λιγότερη ισχύ, φτωχότεροι σε υλικά αγαθά και με λιγότερες γνώσεις μεγαλώνει ο φόβος όσων έχουν επενδύσει στην ατομική ευημερία και την ισχύ, οπότε φουντώνει η ασύστολη τάση για βία. Οι πολλοί οδηγούνται σε απελπισία, παραίτηση και αφανισμό. Ακόμη και οι γνώσεις, (βασικός παράγοντας βελτίωσης της ανθρώπινης προσωπικότητας), εμπορευματοποιήθηκαν και κλείστηκαν σε κλειστές «τράπεζες» για εκμετάλλευση. Οι χειριστές των γνώσεων είναι μεν δεινότατοι, αλλά όχι πάντοτε υπέρ του γενικότερου καλού. Άρα όχι πάντα ενάρετοι.

Οι αρετές σήμερα σχεδόν αγνοούνται. Ελάχιστα διακριτές. Ποιος μπορεί να είναι ενάρετος και να υπερηφανεύεται για τις αρετές του; Δεν είναι ριζωμένες στη συνείδησή μας. Όμως την ανθρωπότητα δεν τη συγκρατούν η βία, η αντιπαλότητα και ο φόβος, αλλά οι ηθικές αρετές, οι «ήπιες δυνάμεις συνοχής» , ως εάν αντίστοιχη «σκοτεινή ύλη», όπως εκείνη του Σύμπαντος.

Η σημερινή παιδεία έχει μεταβληθεί στην ουσία της εκπαίδευση, που παράγει επιτηδειότητες και οπωσδήποτε δεν καλλιεργεί αρετές. Η κοινωνία ζώντας στο παλμό της αντιπαλότητας μεταξύ πάντων για την απόκτηση ισχύος και εξουσίας καλλιεργεί μίσση και πάθη, που συντείνουν στην ανάδυση φόβου και ανασφάλειας και έτσι δημιουργείται ένας φαύλος κύκλος. Επικρατεί μια χωρίς προηγούμενο βαρβαρότητα. Η πολιτική αντί να λειτουργεί ως ρυθμιστικός παράγοντας του γενικού καλού επιδιώκει την ικανοποίηση εξασφάλισης των οπαδών και ψηφοφόρων. Οι μεν αντιμάχονται τους δε αντί να καταπολεμηθούν από κοινού τα προβλήματα. Δυστυχώς η πραότητα και η ηπιότητα, από τις οποίες αναδύεται κάθε πολιτισμός βρίσκονται σε φοβερή ύφεση. Έχουμε λησμονήσει ότι όλοι μας είμαστε γεννήματα αγάπης!!!

Επίλογος

Η ολιστική παιδεία μας είναι ο ουσιαστικότερος παράγοντας διάπλασης ενάρετων ανθρώπων, που μπορούν να αποτελέσουν μέλη ανθρώπινης ευημερούσας Κοινωνίας.

Ένα ολόγραμμα αρετών οφείλομε να συμπεριλάβουμε στην παιδεία μας. Με βάση τις τέσσερις κλασσικές θεμελιώδεις αρετές: τη δικαιοσύνη, τη φρόνηση, το ψυχικό σθένος(θάρρος-ανδρεία) και την εγκράτεια(σωφροσύνη) να δομήσουμε ένα στέρεο ηθικό φορέα ανάπτυξης ανθρώπων-προσώπων ικανών να σκέπτονται ορθώς, να αισθάνονται την ωραιότητα και να πράττουν το αγαθό.

Τότε μπορεί να αναδυθεί η ορθή πίστη , ως αρετή και η ελπίδα να ευδοκιμήσει. Τότε μπορεί να υπάρξουν συνθήκες ανάδυσης της αγάπης για την αγάπη.

Η ανθρώπινη ευτυχία και η ολβιότητα συνιστούν το υπέρτατο κάλλος, που είναι απλούστατα η αληθινή ηθική ωραιότητα.

Δημήτρης Κ. Μπάκας
Μάιος 2018

Δημήτρης Μπάκας

Το έτος 1955 υπήρχε στο Υπουργείο Παιδείας ο «Οργανισμός Ηθικού Εξοπλισμού Νεότητας (Ο.Η.Ε.Ν.)» με Πρόεδρο τον Καθηγητή Πανεπιστημίου Αθηνών Γεώργιο Σακελλαρίου. Τότε είχε καθιερωθεί η απονομή του καλούμενου «ΒΡΑΒΕΙΟ ΑΡΕΤΗΣ» στον άριστο Μαθητή ύστερα από τριπλή βαθμολόγηση απόδοσης, ήθους και συμπεριφοράς, εκ μέρους του Γονέα, του Δασκάλου αλλά και εκάστου Μαθητή για τους λοιπούς μαθητές. Εκτιμάται ότι ένας παρόμοιος τρόπος θα μπορούσε να εφαρμοσθεί και τώρα. **Ας μη ξεχνάμε ότι στη ζωή εναρμονίζονται καλύτερα και αποδίδουν περισσότερα στην κοινωνία κατά κανόνα, οι ολοκληρωμένες κατά αρμονικό τρόπο προσωπικότητες. Άριστος είναι εκείνος που προετοιμάζει τον εαυτό του, ώστε να αποδώσει το μεγαλύτερο δυνατό γενικό καλό.**